
Dziedzictwo kulturowe Mazowsza: problemy społeczne, promocja i informacja

Katarzyna Krawczykowska

STRESZCZENIE

Przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu są relacje sąsiedzkie Muzeum Pałacu w Wilanowie. Sąsiadują z nim indywidualni właściciele nieruchomości, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, tereny miasta Warszawy, parafia kościoła pw. św. Anny, Urząd Dzielnicy Wilanów oraz prywatni deweloperzy. Nieco dalej położone jest osiedle Miasteczko Wilanów i wilanowskie szkoły.

W celu poznania charakteru relacji między mieszkańcami okolicy a obiektem zabytkowym opracowane zostały ankiety – wywiady z wymienionymi sąsiadami Muzeum Pałacu w Wilanowie na temat sposobu postrzegania przez nich korzyści i wad tego sąsiedztwa oraz przebiegu wzajemnych kontaktów. W artykule przedstawiono metodologię podjętych badań pilotażowych, ich przebieg, wyniki i wnioski z nich wypływające.

Pałac w Wilanowie to zabytek o znacznej wartości historycznej i artystycznej, dowód świetnej przeszłości rodów arystokratycznych, znakomite dzieło architektury. Od 1945 roku pełni funkcję przede wszystkim muzeum wewnątrz pałacowych, a nie rezydencji. Nowe funkcje i relacje z miejscem, w którym się znajduje, tworzą jego aktualną biografię, dopisując ją do wcześniejszej historii. Zmienia się też cała okolica. Pałac, jako założenie rezydencjonalne, stanowił niegdyś całość krajobrazową z folwarkiem i dalszym otoczeniem. Na krajobraz kulturowy składały się historyczne, widokowe i funkcjonalne powiązania tej królewskiej rezydencji z XIX-wiecznymi filialnymi założeniami pałacowo-ogrodowymi: Gucin-Gajem, Ursynowem oraz Natolinem. Dziś sąsiedztwo pałacu stanowi zabudowa miejska: wille i niewielkie domy oraz osiedla mieszkaniowe budowane na okolicznych polach uprawnych.

Słownik języka polskiego określa sąsiedztwo jako znajdowanie się, mieszkanie w pobliżu kogoś lub czegoś, sąsiadowanie. *Słownik etymologiczny* podaje, iż przyimek nieoddzielny 'są-' oznacza „spółność” – sąsiad to ten, „co ze mną siedzi”. Z punktu widzenia Muzeum problemy związane z sąsiedztwem są liczne [Szpanowski 2008]. Należą do nich kwestie natury prawnej, własnościowe, procesy sądowe, kupowanie rozparcelowanych terenów przez deweloperów i zabudowywanie ich nowymi osiedlami, jak „Rezydencja Królewska” czy „Villa Vogla”, niszczenie widoku (np. osi Natolin – Wilanów), niedogodności związane z ruchem turystycznym. Muzeum przyjmuje, iż jest *pożądanym sąsiedztwem* i że sąsiedzi mają wspólny interes, polegający na przywracaniu rezydencji wilanowskiej znaczenia w krajobrazie, co powinno sprzyjać *zrównoważonemu rozwojowi wszystkich zaangażowanych podmiotów*. Lecz jest to założenie zbyt idealistyczne, gdyż *wiele jednak wskazuje na to, że znaczna liczba potencjalnych partnerów muzeum przedkłada własne partykularne interesy nad dążenie do porozumienia i wykorzystuje prestiż miejsca zamiast przyczyniać się do jego budowania* [Szpanowski 2008, s. 220].

Aby sprawdzić, czy w oczach sąsiadów pałac jest rzeczywiście „pożądanym sąsiedztwem” i co przez to rozumieją, przygotowałam ankiety i przeprowadziłam wywiady z są-

siadami Muzeum Pałacu w Wilanowie na temat ich sposobu postrzegania korzyści i wad tego sąsiedztwa oraz przebiegu wzajemnych kontaktów. Wytypowałam grupę najbliższych sąsiadów, których posiadłości graniczą bezpośrednio z terenem Muzeum (30 domów jednorodzinnych przy ul. Biedronki i 20 domów oraz mieszkań w budynku Urzędu Dzielnicy przy ul. Stanisława Kostki Potockiego). Uzyskałam 36% zwrotów (18 ankiet).

Druga grupa to dalsi sąsiedzi – mieszkańcy osiedla Miasteczko Wilanów, znajdujące się na Błoniach Wilanowskich oraz Wilanowa Wysokiego, Zawad, Powsinka i Wilanowa Królewskiego. Tu uzyskałam 31 wypełnionych ankiet. Dotarcie do mieszkańców zamkniętych osiedli stwarzało spore trudności, ankietowałam więc osoby przypadkowe, najczęściej spacerujące w pobliżu pałacu i parku. Ze względu na te okoliczności badanie można potraktować wyłącznie jako pilotażowe. Niemniej, uzyskane wyniki dają już pewien obraz sposobu myślenia sąsiadów Muzeum Pałacu w Wilanowie.

Kwestionariusz badawczy obejmował 22 pytania, odnoszące się do relacji sąsiedzkich bezpośrednio lub pośrednio.

33% bliskich sąsiadów pałacu jest dumnych z miejsca zamieszkania, z powodu bliskości parku i otoczenia, 67% bezpośrednio lub pośrednio wiąże tę dumę z pałacem. Także wśród dalszych sąsiadów więcej osób uzasadniało swą dumę sąsiedztwem zabytku niż innymi aspektami tego miejsca, niezwiązanymi z pałacem. Dwie osoby uznały, że słowo „duma”, użyte w kontekście miejsca zamieszkania, jest przesadnym określeniem. Respondenci deklarowali też zadowolenie z miejsca zamieszkania, choć jako powody tego zadowolenia raczej wymieniali zalety parkowego otoczenia bądź inne kwestie, niezwiązane z zabytkiem. Tylko 1 osoba dała wyraz niezadowoleniu, uważając, iż sąsiedztwo pałacu (napływ turystów) powoduje wzrost cen usług gastronomicznych.

Nasuwają się wnioski, iż w percepcji okolicznych mieszkańców pałac jest odświętnym dodatkiem do parku, a nie park do pałacu. Zadowolenie z miejsca zamieszkania wynika z bliskości ładnego parku i z różnych, materialnych i niematerialnych, korzyści związanych z sąsiedowaniem z pałacem (jak np. cisza, spokój, prestiż). Warto zestawzić to z relacjami dawnych (przedwojennych) mieszkańców Wilanowa – *na pytanie o rzecz wyróżniającą Wilanów na tle innych miejsc, najczęściej wskazywano pałac; na tym jednak przeważnie obecność pałacu we wspomnieniach się kończyła. Park i pałac pozostawały na marginesie ich doświadczeń. [...] Podział parku na część hrabską oraz część, na której za przebywanie pobierano opłaty od publiczności, potwierdzał istniejące granice społecznego użytkowania przestrzeni i jej dostępności. [...] zdecydowaną większość mieszkańców Wilanowa – od parku oddzielał nie tylko płot między częścią „hrabską” a publiczną, lecz także opłata za wstęp do tej drugiej* [Klekot 2009, s. 142].

Sąsiedzi najbliżsi w większości orientują się w ofercie Muzeum, natomiast dalsi sąsiedzi – raczej nie. Wynik odpowiedzi na omawiane pytanie może być zależny od zmiennej, w ankiecie nieuwzględnianej, mianowicie czasu zamieszkiwania w Wilanowie. Osoby z dalszego sąsiedztwa wykazują też mniejsze zainteresowanie zwiedzaniem pałacu. Najczęściej wymienianym celem pobytu na terenie Muzeum są spacer po parku, tylko 1 osoba z grupy z najbliższych sąsiadów nie korzysta z tej możliwości. Wystawy ogląda więcej osób z bliższego sąsiedztwa. Wykłady dla publiczności, spotkania tematyczne czy sesje fotograficzne

nie cieszą się popularnością, zarówno wśród bliższych sąsiadów, jak i dalszych, więcej zainteresowania budzą festyny i imprezy historyczne lub letnie koncerty w parku, w pałacu czy oranżerii, głównie wśród sąsiadów najbliższych. Nikt z respondentów nie był na żadnym spotkaniu dyskusyjnym. W warsztatach dla rodzin z pobliza Muzeum uczestniczyła 1 osoba, z dalszego otoczenia – 2. Można sformułować różne hipotezy wyjaśniające taki stan rzeczy. Na przykład: osoby mieszkające po sąsiedzku łatwiej dowiadują się o działaniach Muzeum – dostają zaproszenia (1 z respondentek) lub widzą plakaty.

Nikt nie dziwił się pytaniu o kolorystykę elewację pałacu, zapewne wszyscy zauważyli ten efekt nowego stanu wiedzy konserwatorskiej na temat barokowych upodobań kolorystycznych. Artykuły prasowe świadczą, że publiczność początkowo była zaskoczona. Wynik moich badań wskazuje, że obecnie wśród sąsiadów nie ma negatywnych emocji wokół tej kwestii, większości badanych obecna kolorystyka się podoba.

Respondenci nie uważają, aby z sąsiedztwem zabytku wiązały się jakieś obowiązki. Cztery osoby wiedzą, że urząd konserwatora zabytków określa rodzaj dopuszczalnej zabudowy. 39% respondentów z bezpośredniego sąsiedztwa czuje i wie, że pałac w jakiś sposób ich ogranicza, wymieniają: niemożność dojechania do posesji ulicą Kostki Potockiego, objazdy i stanie w korku; konieczność dbania o posesję (bo „nie wypada inaczej”), zakaz wypuszczania psów w pobliżu pałacu, tłumy turystów utrudniające życie, zwłaszcza latem i w weekendy, oraz więcej wymaganej dokumentacji, o ile chce się wybudować coś nowego. Tych ograniczeń nie odczuwa nikt z drugiej grupy badanych.

Dwie osoby z dalszego i 2 z bliskiego sąsiedztwa były na spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych organizowanych przez Muzeum. Jedna wymieniła jego temat: *Spółczesność obywatelskie – przypałacowa strefa ochronna*, kolejna pamiętała że spotkanie było o *utworzeniu strefy ochronnej konserwatora zabytków*, ktoś inny – że jedno ze spotkań dotyczyło konserwacji zabytków, a drugie – rewitalizacji ul. Kostki Potockiego.

Niewielu sąsiadów otrzymuje ulotki informacyjne o działalności Muzeum.

Nikt z respondentów nie procesował się z Muzeum ani nie miał z nim sporów. Jeden z bliskich sąsiadów był stroną sporu o budowę wbrew zaleceniom konserwatora zabytków, Muzeum Pałac w Wilanowie pomogło w rozwiązaniu sporu.

Mieszkańcy Wilanowa zdają sobie sprawę z korzyści, jakie niesie turystyka. *Turystyka skupiająca się na dziedzictwie oferuje zyskowne zwroty nakładów na użytkowanie darmowych zasobów, a dodatkowymi korzyściami są poprawa tożsamości lokalnej, spójność społeczna oraz korzystny wizerunek rynkowy* [Ashworth, 1999, s. 168]. Jednak turystyka to nie tylko korzyści, ale również i wady. Osiem osób dostrzega, że turyści parkują przy ich posesji lub w okolicy, niszczą trawniki i kwiatki, uszkadzają barierki i żywopłoty, trzem osobom to przeszkadza. Z dalszych sąsiadów 5 osób narzeka na parkujących turystów po obu stronach ul. Kostki Potockiego, zwłaszcza w okolicy ul. Vogla i uniemożliwiających przejazd tamtędy. Dziewięć osób uważa, że turyści śmiecą.

Respondenci wymieniali bardzo różnorodne powody irytacji związane z terenem Muzeum, np. wycinanie drzew czy zbyt małą liczbę ławek, warto odnotować też postulat dotyczący darmowego wstępu do parku i pałacu dla mieszkańców Wilanowa. Wskazywano

na rozmaite mankamenty mieszkania w Wilanowie – od braku sklepów spożywczych w pobliżu pałacu po brak metra. Co trzeciego respondenta razi stawianie nowych budynków w pobliżu zabytku.

Uzupełniając zwrot: *Mieszkam w Wilanowie, ponieważ...*, badani podali wiele argumentów, z których 89% nie dotyczyło pałacu, ale otoczenia z nim związanego.

A zatem korzyści z mieszkania w pobliżu zabytku mają charakter raczej niematerialny – wynikają z wartości historycznych miejsca i jego treści duchowych. Bardziej znaczące jest jednak ograniczenie prywatności oraz swobody w dysponowaniu nieruchomością, np. co do wysokości budynków. Te ograniczenia nie dotyczą w tym samym stopniu dalszych sąsiadów.

Wnioski

Z przeprowadzonych przeze mnie ankiet wynika, że mieszkańcy Wilanowa traktują zabytkowe miejsce jako wspólne dobro. Zgodnie z wywodzącą się z teorii zarządzania terenami publicznymi koncepcją *wielorakiego wykorzystania dziedzictwa, różne grupy społeczne winny mieć prawo do wykorzystywania dziedzictwa w odpowiadający ich potrzebom sposób, w szczególności związany z rekreacją i wypoczynkiem, o ile nie umniejsza to możliwości innych osób o innych potrzebach* (np. badania, poznawania czy przeżywania historii itp.), a także następnych pokoleń [Kobyliński 2001, s. 35]. Wielokrotnie przyglądałam się zachowaniu ludzi znajdujących się w pobliżu pałacu. Matki z dziećmi w wózkach siedzą na ławkach przed pałacem lub na trawie, dzieci grają w piłkę w alejkach parkowych, jeżdżą na rowerkach, kopią łopatkami. Warto też zwrócić uwagę na kwestie tzw. *darmowych jazd* [Ashworth 1999, s. 170], czyli wykorzystywanie zasobów dziedzictwa w sposób bezpłatny, np. firmy fotograficzne, robiąc zdjęcia ślubne przed pałacem, uzyskują jego wizerunek za darmo. Czy Muzeum powinno tylko tolerować takie użytkowanie, czy też wspomagać i ułatwiać? Czy stanowisko w tej i podobnych kwestiach powinno znaleźć się w misji i programie Muzeum? Czy Muzeum powinno pytać sąsiadów, czego oczekują dla siebie, czy też proponować jednostronnie swoją wersję współistnienia, maksymalizując starania na rzecz bezpieczeństwa zabytku?

Z omawianych ankiet nie wynika, aby obecnie Muzeum Pałac w Wilanowie było postrzegane przez sąsiadów jako konfliktogenne. Dobrosąsiedzkie stosunki ma też z muzeum parafia kościoła św. Anny. Przeprowadzając wywiad w kancelarii parafialnej, usłyszałam o wzajemnym poszanowaniu i pomocy, choćby w zakresie pieczy nad dziełami sztuki oraz prac historyczno-monograficznych, dotyczących szeroko pojętej historii Wilanowa. Turyści odwiedzający pałac często trafiają też do kościoła. Parafia zdaje sobie sprawę z tego i bierze pod uwagę przy planowaniu harmonogramu obrzędów religijnych. W sezonie turystycznym kościół jest otwarty przez cały dzień. Uroda miejsca sprawia, że dużo osób spoza parafii pragnie brać ślub lub chrzczyć dzieci właśnie w Wilanowie. W 2010 roku udzielono tu 116 ślubów, z czego 90% osobom spoza parafii oraz 152 chrztów, w tym 60% spoza parafii. Bardzo dobre są też relacje pomiędzy wilanowskim pałacem a Zespołem Szkół nr 79 im. Stanisława Kostki Potockiego przy ul. Wiertniczej 26. Dyrektor szkoły bezpośrednio

współpracuje z kierownikiem Działu Edukacji Muzeum. Dla uczniów organizowane są lekcje muzealne oraz zajęcia dydaktyczne, które prowadzą zatrudnieni w Muzeum edukatorzy. Pałac stanowi sceneryę uroczystości szkolnych, regularnie w Sali Białej urządzone jest zakończenie roku szkolnego oraz takie ceremonie, jak np. rozstrzygnięcia konkursów szkolnych. Z kolei szkoła używa swojej sali gimnastycznej do ćwiczeń grupie rekonstruktorów związanej z Muzeum¹.

Dyrektor Muzeum Paweł Jaskanis, pisząc o misji Muzeum, wyodrębnia kwestię programów *działalności kulturalnej i edukacyjnej muzeum, koncentrujących się wokół ideałów wychowania przez sztukę, a także poszanowania pamięci o dawnych artystach, naukowcach, badaczach i konserwatorach zabytków oraz o ich osiągnięciach. Muzeum [...] powinno uczestniczyć w życiu kulturalnym i społecznym* [Jaskanis 2008, s. 240-241]. Ta koncepcja owocuje szeroką i różnorodną ofertą Muzeum, choć informacja skierowana do mieszkańców dzielnicy winna być bardziej skuteczna. Lecz z punktu widzenia ekonomicznego głównymi „klientami” Muzeum są turyści polscy i zagraniczni – przynoszą dochód, kupując bilety wstępu oraz publikacje Muzeum.

Literatura

Ashworth G., 1999, *Dziedzictwo a turystyka: zarządzanie kryzysem zasobów*, (w:) J. Purchla (red.), *Dziedzictwo a turystyka. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 17-20 września 1998*, Kraków, s. 167-181.

Jaskanis P., 2008, *Muzeum Pałac w Wilanowie a genius loci. Materiały do strategii muzeum*, (w:) Zielone światy. *Zabytkowy krajobraz kulturowy, parki, ogrody, cmentarze i inne formy zaprojektowanej zieleni. Ich ochrona, konserwacja, restauracja i użytkowanie społeczne* J. Rylke, M. Kaczyńska, D. Sikora (red.), Warszawa, s. 233-254.

Klekot E., 2009, *Międzywojenny Wilanów jako podwarszawska miejscowość we wspomnieniach dawnych mieszkańców*, (w:) *Genius loci. Tożsamość miejsca w kontekście historycznym i współczesnym*, B. Gutowski (red.), Warszawa, s. 141-145.

Kobyliński Z., 2001, *Teoretyczne podstawy konserwacji dziedzictwa archeologicznego*, Warszawa.

Szpanowski P., 2008, *Rezydencja wilanowska – pożądane sąsiedztwo?* (w:) J. Rylke, M. Kaczyńska, D. Sikora (red.), *Zielone światy. Zabytkowy krajobraz kulturowy, parki, ogrody, cmentarze i inne formy zaprojektowanej zieleni. Ich ochrona, konserwacja, restauracja i użytkowanie społeczne*, Warszawa, s. 210-233.

¹ Informacje uzyskałam podczas rozmowy z dyrektorem Zespołu Szkół nr 79 Heleną Maryjanowską.

ANEKS. Formularz ankiety dotyczącej stosunku sąsiadów do Muzeum Pałac w Wilanowie

ANKIETA „Sąsiadować zabytkiem”

Płeć:

Wiek:

Ulica:

Sąsiedztwo:

1. Czy jest Pan/Pani dumny/a z sąsiedztwa z Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
Dlaczego?
2. Czy jest Pan/Pani zadowolony/a z sąsiedztwa z Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
Dlaczego?
3. Czy jest Pan/Pani zorientowany/a w działalności Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
4. Czy bywa Pan/Pani w Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
Jak często?
5. W jakim celu bywa Pan/Pani w Muzeum Pałac w Wilanowie?
zwiedzanie pałacu
oglądanie aktualnych wystaw
spacery po parku
wykłady dla publiczności, spotkania tematyczne
festyny lub imprezy historyczne
letnie koncerty w parku,
koncerty w pałacu i oranżerii
sesje fotograficzne z okazji ślubów, komunii i innych ważnych uroczystości rodzinnych
spotkania dyskusyjne,
warsztaty dla rodzin
inne
6. Czy podoba się Panu/Pani obecna kolorystyka elewacji Pałacu?
Tak
Nie
7. Czy sąsiedztwo z Muzeum Pałac w Wilanowie wiąże się z jakimiś korzyściami dla Pana/Pani?
materialnymi
Jakimi?
- niematerialnymi
Jakimi?
8. Czy sąsiedztwo z Muzeum Pałac w Wilanowie wiąże się z wypełnianiem jakichś obowiązków z Pana/Pani strony?
Tak
Nie
Jakich?
9. Czy sąsiedztwo z Muzeum Pałac w Wilanowie wiąże się z jakimiś zakazami wobec mieszkańców bądź użytkowników nieruchomości w Wilanowie?
Tak
Nie
Jakimi?

10. Czy czuje Pan/Pani, iż sąsiedztwo z Muzeum Pałac w Wilanowie w jakiś sposób Pana/Panią ogranicza albo do czegoś zobowiązuje?
Tak
Nie
Pod jakim względem?
11. Czy był Pan/Pani na jakimś spotkaniu mieszkańców dzielnicy związanym z działalnością Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
O jakie sprawy chodziło?
12. Czy dostaje Pan/Pani jakieś ulotki dotyczące działalności Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
13. Czy zagląda Pan/Pani na stronę WWW Muzeum Pałac w Wilanowie ?
Tak
Nie
Jeśli tak to czego najczęściej Pan/Pani szuka na tej stronie?
14. Czy był Pan/Pani stroną lub świadkiem w jakichś sprawach sądowych związanych z sąsiedztwem Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
Czego dotyczyły te sprawy?
15. Czy miał Pan/Pani spory z Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
16. Czy przeszkadza Panu/Pani duża liczba turystów odwiedzających Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
17. Czy turyści parkują przy Pana/Pani posesji lub w okolicy?
Tak
Nie
Czy to Panu/Pani przeszkadza?
18. Czy turyści śmiecą przy Pana/Pani posesji lub w okolicy?
Tak
Nie
19. Czy razi Pana/Panią stawianie nowych budynków w pobliżu Muzeum Pałac w Wilanowie?
Tak
Nie
20. Czy sąsiedztwo Pałacu było argumentem za wyborem miejsca zamieszkania w Wilanowie?
Tak
Nie
21. Co Panu/Pani przeszkadza lub drażni w pobliskim i dalszym sąsiedztwie Muzeum Pałac w Wilanowie?
.....
22. Co Panu/Pani przeszkadza lub drażni na terenie Muzeum Pałac w Wilanowie?
.....
23. Mieszkam w Wilanowie, ponieważ

ABSTRACT

The subject of interest in this paper are the relationships between the Wilanów Palace Museum and its direct neighbours, such as Warsaw University of Life Science (SGGW), the parish of St. Anne church, the Wilanów District Office, as well as individual owners of properties and private developers. A bit further there is a housing estate "Wilanów Town" and Wilanów schools.

In order to study these relationships the questionnaires have been prepared to be used during interviews with the neighbours of the Wilanów Palace Museum about their way of perception of advantages as well as disadvantages of this neighbourhood and their mutual contacts. The paper aims to present the methodology of the undertaken studies, their progress, results and finally the conclusions which are emerging from them.
